

ГЕОПОЛІТИКА ТА ПРОЦЕСИ САМООРГАНІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНИХ СИСТЕМ

THE GEOPOLITICS AND THE SELF-ORGANIZATION PROCESSES IN THE SOCIAL SYSTEMS

Богачев Р.М.

кандидат філософських наук, доцент,
докторант кафедри парламентаризму та політичного менеджменту,
Національна академія державного управління при Президенті України

Нове основне суспільне відношення у форматі діалогу, співробітництва як основи суб'єкт-суб'єктних взаємозв'язків та суспільних відносин, їх поліфонія у царині «живого спілкування» стають основою формування нових підходів та механізмів у самоорганізації соціальних систем, суспільного розвитку та відтворення загалом на геополітичному, національному та регіональному рівнях. Запропоноване методологічне підґрунтя Моделі опису процесів самоорганізації суспільних систем стає основою напрацювання відповідних інструментів управління соціальними системами та суспільним розвитком у царині невизначеності та швидкоплинності зовнішнього простору (в т. ч. Моделі управління суспільним розвитком). Теоретичне доопрацювання та практичне втілення запропонованого підходу до розроблення стратегії розвитку-самоорганізації соціальної системи зумовлює подальші напрями наукової розвідки – механізми та практики самоорганізації в напрямі гармонізації її сутності та форми процесів суспільного розвитку.

Ключові слова: розвиток, соціальна система, геополітика, еліта, модель, суб'єктність, мереживо взаємозв'язків та суспільних відносин, творчість.

Новое основное общественное отношение в формате диалога, сотрудничества как основа субъект-субъектных взаимосвязей и общественных отношений, полифония субъектно-субъектных взаимоотношений в формате «живого общения» становятся основой формирования новых подходов и механизмов самоорганизации общественных систем и общественного развития в целом на геополитическом, национальном и региональном уровнях. Предложенная методологическая основа Модели описания процессов самоорганизации общественных систем становится основанием для наработки соответствующих инструментов управления общественными системами и общественным развитием в целом в условиях неопределенности и быстрых изменений внешней среды (в т. ч. Модели управления общественным развитием). Теоретическая доработка и практическое внедрение предложенного подхода к разработке стратегии развития-самоорганизации общественной системы обосновывает дальнейшие направления научного поиска – это механизмы и практики самоорганизации в направлении гармонизации ее сущности и форм процессов общественного развития.

Ключевые слова: развитие, социальная система, геополитика, элита, модель, субъектность, кружево взаимосвязей и общественных отношений, творчество.

New basic social relations in the format of dialogue and cooperation are the basis of subject-to-subject relationship. And their polyphony in the field of «live communication» becomes the basis for developing new approaches and mechanisms for self-organizing of the social systems, the social development and the reproduction in general. The proposed methodological framework of The Models for describing of self-organization is the basis for the social development and the relevant social systems' management tools, for example: The Model of social development management. The theoretical elaboration and practical implementation of the proposed approach to the development strategy of self-social system determine further directions of the scientific exploration – the mechanisms and practices towards self-harmonization of the nature and the form of the process of the social development.

Keywords: development, social system, geopolitics, model, subjectivity, lace of interactions and social relations, creativity.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. У сучасних умовах намічаються істотні зміни в сутності, властивостях та характері управлінської праці за-

галом, у сфері державного управління зокрема. Осмислення цих змін особливо важливе в умовах переходу до публічного управління на засадах відкритості, узгодженості з громадською думкою та консультативності, що орієн-

тується на суспільне благо; переходу до регуляції, дерегуляції і саморегуляції; переходу до нової моделі управління та образу державного службовця з ментальністю державного менеджера, краще – державного діяча. Тобто переходу до полісегментної системи професійної підготовки політиків, адміністраторів, аналітиків, антикризових та інноваційних менеджерів міжнародного, національного та регіонального рівнів тощо.

З одного боку, сучасна картина світу характеризується сполученням глобального та локального: поставанням єдиної економічної системи (І. Валлерштайн, Дж. Бенігер), наростанням суспільних проблем (В. Вернадський, Т. де Шарден, П. Дракер), формуванням єдиного інформаційного простору (А. Тоффлер, Д. Белл, А. Турен), загостренням проблем незбалансованості виробництва, споживання та розподілу (Дж. Гелбрейт, В. Афанасьєв) тощо.

А з іншого – втратою джерел розвитку в межах класичної, некласичної та постнекласичної парадигм детермінованої економіки, формуванням відносно самостійних взаємопов'язаних підсистем, розвитком плюралізму в інституційній сфері, появою самостійних спільнот, плюралізмом культурних форм тощо.

Водночас у реаліях вітчизняного сьогодення під час проведення адміністративної реформи, впровадження нових засад та форматів державної політики велике значення має врахування світового та європейського досвіду крізь призму комплексу засадничих положень геополітики як науки, теорії систем загалом та теорії управління зокрема в напрямі дослідження процесів самоорганізації на всіх рівнях системи суспільного відтворення.

Одним з основних джерел виникнення та загострення проблем сучасного розвитку та впровадження нових інституційних механізмів управління на всіх рівнях є невідповідність сутності процесів до їх організаційних форм, що виступає джерелом їх розбалансування суспільно-політичної системи та виникнення антагонізмів і суспільних колізій сьогодення.

Наприклад, *геополітика* виступає наукою, яка вибудовує понятійний апарат та методологічний інструментарій щодо застосування суто *суб'єкт-об'єктних взаємозв'язків та відносин* на міжнародному рівні. Таким чином, геополітика виступає «науковим обґрунтуванням» необхідності конкурентної боротьби на міжнародній арені, доцільності відкритих та закритих протистоянь *суб'єктів* міжнародного права (суб'єктностей), їх альянсів за контроль та вплив над певними територіями та іншими *об'єктами*. Поступово вона стає теоретичним освіченням простору, в якому формується сприйняття наявних суб'єкт-об'єктних взаємозв'язків та відносин на міжнародному рівні як баналізованої реальності міжнародних відносин та світової політики. Звідси й нове суспільне сприйняття максими

Нового часу «людина людині – вовк», а саме «*немає вічних союзників та вічних ворогів, але є тільки вічні інтереси*». Хоча нині декларується поступовий перехід від *геополітики протистояння до геополітики взаємозалежності*, але в реальності відбудовується методологічна база щодо узаконення захоплення території інших держав, установлення прямого або опосередкованого контролю над ними.

Поряд із цим у методології досліджень процесів самоорганізації суспільних систем очевидним є: по-перше, відхід від діяльній сутності суб'єкта до менш динамічної детермінації станом інфраструктури, інституційних утворень; по-друге, заміна людини статистичними ансамблями, що знаходить відповідність між інституціоналізацією цінностей та соціалізацією суб'єктів у статистиці без динаміки; по-третє, абсолютизація процесів репродукування зв'язків на поверхні системи, коли причинно-наслідкові зв'язки та закономірності, критерії об'єктивності, етичності та естетичності остаточно нівелюються ідеями «спонтанного порядку», концепцією суб'єктивних очікувань та критеріями корисності, універсальності.

Саме тому результати глобалізації все частіше ставляться під дуже серйозний сумнів: глобалізація як соціально-економічна інтеграція світового економічного простору супроводжується його фрагментацією й аналогічні процеси протікають на національному та регіональному рівнях.

У чому причина? Сучасні односторонньо-аналітичні методи суспільних наук спрямовані виключно на теоретичний аналіз, який не передбачає наступний синтез, а лише аналітичне розділення на специфічні, характерні для об'єкта дослідження форми існування. Саме абсолютизація аналітичних методів, надання синтезу другорядної ролі є основною причиною того, що сучасні методи дослідження процесів формування та розвитку соціальних систем (у царині політики, економіки, управління суспільним розвитком тощо) перестають відповідати змісту діяльності людини, що й зумовлює негативні наслідки.

Результат – на рівні суспільних систем загалом та конкретних інтеграційних форм зокрема досить серйозною проблемою стає різниця між юридичними практиками та сутністю процесів інтеграції, що є наслідком невідповідності між змістом та реалізованими формами інтеграції та організації взаємодії суб'єктів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Ще Аристотель зауважує роль та значення островів, зокрема, Криту, розташування якого зумовлює пануючий вплив на всю Грецію. Сам термін «*геополітика*» в науковий обіг вводить Р. Челен. Він визначає *геополітику* як науку, що вивчає державу як організм та просторове явище,

його посилення пов'язане з розширенням території та отриманням контролю над нею.

У подальшому всі геополітичні концепції базуються на принципі географічного детермінізму: природна ландшафтність та географічна позиція дають змогу сформулювати відповідні моделі поведінки держави. Метою геополітики виступає розроблення відповідної стратегії, сценарію становлення майбутнього глобального світового ладу – проекту «інакше можливого».

Таким чином, геополітика пропонує понятійний та методологічний апарат для усвідомлення минулих, теперішніх та планування майбутніх подій, тобто формування та застосування *глобальних інструментів управління*. Геополітика штучно розділяє в ментальному сенсі нації та народи, розриває хронотоп загальнолюдської культури. Головне – це суб'єкт-об'єктне відношення як класичне протистояння цивілізацій «суші» та «моря».

Тобто вся соціо-культурна різноманітність секуляризується до природно-географічної та культурно-історичної залежностей, які вкладаються в логіку загальноповедінкових моделей у форматі матриці десяти категорій Аристотеля. Тобто суб'єкт-об'єктне формування та розгортання міжнародних взаємодій і відносин у напрямі розширення ареалу проживання та впливу.

Геополітичні концепти виступають потужним методологічним підґрунтям відповідних засобів у форматі «кожен у міру власного розуміння взаємозв'язків працює на себе, а в частині нерозуміння – на тих, хто розуміє більше...». Тому відносно ґенези моделей суспільно-політичних та соціально-економічних програм слід згадати Ф. Ратцеля та теорію *динамічного розуміння простору*; Р. Челена та К. Хаусхофера з ідеями *панрегіоналізму та великих континентальних об'єднань*; самого Х. Маккіндера та Н. Спінкмена з теорією *принципової протилежності морських та континентальних держав* як геополітичних антиподів, поняття *геополітичного стримування*; С. Коена та *геополітичну модель світу* на основі понять багатополарності світу та динамічної ієрархії центрів політичної сили; П. Тейлора та теорію *геополітичних кодів*, поняття *зони національних інтересів*.

Поряд із цим недосконале розкриття зв'язку між змістом та організаційними формами розвитку соціальних систем – відповідно й взаємодії суб'єктів – простежується у поглядах на роль та сутність синергетичних ефектів, синергізму. Ще в 60-ті роки І. Ансоффом [1] привернуто увагу до синергізму. В 80-ті роки М. Портер та Р. Картер [18; 24] обґрунтовують необхідність управління взаємозв'язками між напрямками бізнесу як сутності стратегії корпоративного рівня. У 90-ті роки Г. Хемел та К. Прахалад [25] продовжують дослідження концепції синергізму на основі ресурсного підходу. Але результати емпіричних досліджень синергетичних ефектів не

завжди збігаються з теоретичними висновками та не є однозначними [23].

Поряд із цим головна увага *теорії організації* щодо формування та розвитку організації зосереджується на ЗОВНІШНІХ та ВНУТРІШНІХ факторах впливу на організацію. Загалом в історичному контексті в розвитку теорії організації виділяють: *класичну (ієрархічну)* (А. Файоль, М. Вебер), *неокласичну (поведінкову)* (Р. Лайкерт, Д. Мак-Грегор, У. Оучі) та *сучасну (ситуаційну)* теорії організації (Дж. Вудворд, Ч. Перроу, Т. Барнс, Дж. Сталкер, А. Чандлер, Г. Мінцберг, Е. Штейн).

Безумовно, зі зростанням ступеню інтенсивності, насиченості та щільності суспільних взаємозв'язків – ЗОВНІШНЬОГО – проходить їх ускладнення й на рівні окремої спільноти, компанії, корпорації, держави, суспільства – ВНУТРІШНЬОГО. Однак, незважаючи на історично та логічно зумовлений взаємозв'язок зовнішнього середовища та внутрішніх складників системи управління, на думку багатьох авторів, **роль управління** зводиться до *значного підвищення продуктивності праці, зведення до мінімуму плінності кадрів в умовах, коли конкуренція загострюється*. Тому наголос необхідно зробити на функціях *еліти* як однієї зі складників системи управління: по-перше, це функція *адаптації до зовнішнього середовища*, а по-друге, це функція *внутрішньої інтеграції*. А приймаючи до уваги комплексний характер предмету дослідження, доречно використовувати не тільки принципи та підходи сучасного менеджменту, але й напрацювання *соціальної філософії та соціології* щодо дослідження та врахування ЗОВНІШНІХ та ВНУТРІШНІХ факторів впливу на організацію, установу, спільноту, народ, соціум у цілому.

Щодо можливості еліти генерувати моделі «інакше можливого» суспільства, то поступово в суспільній свідомості відбувається остаточна зневіра в модернізацію та раціоналізацію. Тому в одному напрямі в межах футурологічного напрямку (О. Флехтхейм) та так званих соціально-інституціональних технократичних концепцій з'являється близько 20 визначень із префіксом «пост-»: постбуржуазне суспільство Р. Дарендорфа; посткапіталістичне Р. Ліхтхейма та К. Боулдінга; постцивілізаційне Г. Кана та постсучасне А. Етціоні тощо.

У філософії така позиція називається *технократичною ідеологією*, а в економічній теорії – *технократичним детермінізмом*. Саме вони лежать в основі всіх теорій індустріального (Дж.К. Гелбрейта), постіндустріального (Д. Белла), суперіндустріального (Е. Тосффлера), технотронного (З. Бжезинського), інформаційного (Т. Умесао), постекономічного суспільства тощо [1; 12; 22]. Усі ці теорії знаходять подальший розвиток у теоріях суспільства знання М. Кроуфорда, економіки знання Ж. Сапіра, В. Іноземцева; поняттях «революція оцінки знання», «вартість,

створена знанням» Т.Сакайї; «економіка, заснована на знаннях» Д. Куа; «суспільство науки», «суспільство інформатики і зв'язку», «техносуспільство» Р. Крайбіха; «електронно-цифрове суспільство» Д. Танскотта; «індустрія знання» Т. Махлупа, які до основних критеріїв розвитку суспільства як соціальної відносять: *економічний* як рух до інформаційного суспільства; *технологічний* як проникнення технологій у всі сфери життя; *соціальний* як зміна поведінки під впливом інформації; *політичний* як створення глобального форуму рядових громадян; *культурний* як взаємопроникнення культур [12].

У цьому напрямі автор теорії соціальних систем Т. Парсонс синтезує теоретичні підходи М. Вебера, Г. Зіммеля, Е. Дюркгейма, В. Парето, А. Маршалла, З. Фрейда [6; 20; 21] та пропонує загальну теорію дії (структурний функціоналізм). Розвиток цього підходу – неоеволюціоністська порівняльна соціологія різних суспільств, також не визначає та не обґрунтовує чіткого зв'язку та ролі змісту суспільної діяльності по відношенню до організаційної форми процесів розвитку.

Тому за іншим напрямом слід зупинитися на виникненні на початку 70-х років *діяльничого підходу* (С. Батенін, Е. Ільєнков, В. Іванов, Г. Давидова, М. Каган, Л. Зелєнов [10; 11]), який спрямований на доведення принципу діяльності до принципу самодіяльності, розуміння останнього як субстанційної характеристики соціуму, призначення невідворотності трансформації діяльності в творчість і конструювання останньої у формі практичної всезагальності.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Саме в окресленому напрямі в останній чверті ХХ – на початку ХХІ століття завдяки творчості Г. Батищева, В. Босенко, Е. Ільєнкова, М. Злотіної, А. Канарського, М. Ліфшиця, М. Мамардашвілі, І. Муратова, А. Мельниченко, Л. Науменка, Б. Новікова [2–4; 9; 13; 14; 16] формується творчий підхід, який обґрунтовує, що в сутності сучасної суспільної системи, її розвитку лежать рефлексія власної сутності, поступовий перехід до усвідомлення себе як форми взаємодії суб'єктів, що має на меті стимулювання діяльності-самодіяльності-творчості.

Але й на цьому шляху інформаційного шуму більше ніж практичних надбань. Це є наслідком очевидної обмеженості методологічних засад сучасних суспільних та політичних теорій, у тому числі теорії управління, які не можуть відповісти на виклики сьогодення: визначити, а тим більше передбачити, причини того, чому процеси суспільного розвитку в політиці, економіці, соціумі невідворотно призводять до кризових або навіть просто регресивних процесів у суспільному житті, деградації соціальних систем загалом.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Проведення ефективної міжнародної та державної політики, здійснення належної

адміністративної реформи та налагодження ефективної системи регіонального управління потребують урахування досвіду, висновків та результатів відповідних суспільно-політичних процесів у світі та Європі. Це вимагає дослідження засадничих положень геополітичних конструктів, теорії організації, що мають безпосереднє відношення до феномену самоорганізації, теорії еліт, суспільного розвитку загалом та державного управління зокрема в напрямі обґрунтування принципів, визначення методології та розробленні методичного апарату дослідження та моделювання процесів самоорганізації суспільних систем із позицій діяльничого та творчого підходів.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. На превеликий жаль, сучасна геополітика стає *теоретичним освідченням однополярного світу*, в якому санкціоновано будь-які дії, будь-які вчинки. Головне – домінування певних елітарних інтересів над іншими, безумовно, під виглядом загальнолюдських та демократичних цінностей. Щододалі вона стає й методологічним підґрунтям інтелектуального та духовного невігластва, яке поступово впроваджується в суспільну свідомість. Як наслідок, людство знаходиться в полоні егоїстичної «самозакоханості» (*біологізму*), власної «винятковості» (*суб'єктивізму*) та невірному вибору шляху розвитку (*солідаризму*).

Саме тому *геополітика* в практиках на ментальному рівні штучно розділяє нації та народи на основі суто зовнішніх факторів (просторово-географічне розташування, контроль території та торговельних шляхів тощо), які визначають національний менталітет та рівень тяжіння до зовнішньої експансії.

Більше того, суто однобічний характер культурно-світоглядного впливу зумовлює розгортання широкого прошарку *ментально-інформаційних проникнень* у суспільну свідомість, розроблення та проведення *масштабних диверсійно-психологічних операцій*, а потім й *інформаційно-психологічної війни* загалом. Роль та значення еліти неможливо переоцінити, особливо приймаючи до уваги її концептуально-світоглядні аспекти самоорганізації та суспільного відтворення загалом.

Поряд із цим відбувається, з одного боку, посилення практик самоорганізації: колективних дій та укріплення державної влади, що зумовлює несприйняття лібералізму та функціоналізму; з іншого – проголошується перехід до нового суспільства, у центрі якого лежать ідея соціальної дії, перехід до антропоцентричного способу суспільного життя. Тобто **зміна відношення людини до самої себе-багатьох-всіх, перехід від суб'єкт-об'єктних до суб'єкт-суб'єктних взаємозв'язків та відношень стають сутністю сучасної трансформації публічного адміністрування та управління суспільним розвитком загалом.**

Відповідно до результатів дослідження генези процесів самоорганізації суспільних систем, нами визначено відповідні етапи розвитку суспільних систем (виробництво речей – виробництво ідей – продукування людей) щодо розв'язання суперечності змісту та суспільної форми самоорганізації.

Це дає змогу віднести до принципів самоорганізації суспільних систем такі: перманентний розвиток; системність, науковість та адекватність; саморегулювання та самонастроювання гармонічних взаємодій; перехід від суб'єкт-об'єктних до суб'єкт-суб'єктних, а потім – суб'єктно-суб'єктних взаємодій; переорієнтація від стимулювання діяльності до розгортання самодіяльності, а потім – до творчості; іманентний характер; прозорість, зрозумілість, постійне вдосконалення; стимулювання мобільності; *мережування* як процес гармонізованих та адекватних взаємодій; *мереживо* як форма здійснення самоуправління, саморегулювання; перехід від *авторитету влади* до *влади авторитету конкретної професії* та потім – до *влади конкретного виду творчості*; творчість як *розподіл самодіяльності та самодіяльнісний розподіл* у формі практичної всезагальності.

Відповідно до теоретико-методологічної бази творчого підходу, нами зроблено припущення, які лягають в основу дослідження процесів самоорганізації: 1) суспільні системи можливо розглядати як механізм контролю суспільного простору певного ланцюга суспільного відтворення (далі – ЛСВ) на основі встановлення відповідних організаційно-економічних зв'язків (далі – ОЕЗ) між учасниками; 2) до основних типів інтеграційних процесів можливо віднести інсорсинговий, аутсорсинговий та віртуальний; 3) ОЕЗ виступають формотворчим фактором розвитку соціальних систем; 4) спосіб інтеграції в суспільний простір визначає тип стратегії розвитку, а ОЕЗ зумовлюють форму та механізм реалізації.

Із використанням праць С.П. Болотова, В.Г. Герасимчука, В.С. Єфремова, Б.З. Мільнера [5; 7] запропоновано *Модель опису процесів самоорганізації соціальних систем*, у якій процес саморозвитку залежить від змін зовнішніх умов та внутрішніх чинників. Безумовно, кожен із етапів має свої історичну зумовленість та цільову спрямованість, що знаходить утілення в певних показниках, котрі виступають критеріями кореляції, врівноваження та гармонізації взаємозв'язків на певному рівні цілісності, всебічності та істинності зв'язків у соціальних системах (табл. 1).

Простежимо деякі історичні та логічні закономірності в період формування міжнародної економіки та розгортання процесів глобалізації. Процеси формування суспільних систем через інтеграцію стають органічним етапом еволюції процесів диференціації. В історичному контексті в кінці ХІХ – початку ХХ ст. для поєднання ін-

тересів учасників спочатку формуються жорсткі ієрархічні структури «конгломеративного» типу (сектори 1–3).

Поряд із цим відбувається перехід від ресурсних до технологічних конкурентних переваг; домінують жорсткі формальні зв'язки, значна централізація управління, матеріальні важелі мотивації діяльності, система планування та практично повна закритість від зовнішнього середовища.

Метою є отримання та втримання контролю над наявним вартісним ланцюгом (ще нерозвиненої форми ЛСВ), ресурсами та запобігання впливам ззовні. Себто реактивна поведінка щодо зовнішнього впливу та інсорсинговий тип інтеграції. Такі структури здатні функціонувати лише в стабільному зовнішньому середовищі, регулювання в якому здійснюється виключно завдяки механізмам цінової конкуренції, жорстким формальним стосункам, домінує екстенсивний тип розвитку.

У подальшому значне пожвавлення зовнішнього середовища (40–70-ті роки ХХ ст., що супроводжується бурхливими диференційними процесами з ускладненням взаємозв'язків (в т. ч. спеціалізації)), відповідний перехід від стабільного до змінного зовнішнього середовища (сектори 4–6) зумовлює розгортання процесів інтеграції, що сприяють створенню умов для вивчення зовнішнього середовища та активного реагування на дію зовнішніх факторів на основі всебічного дослідження наявних взаємозв'язків та погодження інтересів учасників – елементів соціальної системи не тільки окремого виробничо-комерційного утворення, але й певних ділянок соціально-економічного та суспільно-політичного простору ЛСВ. Це вимагає певного рівня децентралізації та впровадження «м'яких» механізмів управління, у тому числі стратегічного планування, стимулювання активності персоналу тощо.

Наука постає основною продуктивною силою суспільства, з'являються нові організаційні форми інтеграції, сформовані з використанням організаційно-економічних відносин (багатонаціональні корпорації та дивізіональні структури управління (сектори 4–6), нові методи управління та погодження інтересів учасників. Це дає змогу переходити до рівня інноваційних переваг, використовувати механізми нецінової конкуренції, постійно визначати нові потреби та розробляти під них відповідні послуги та продукцію, погоджувати дії учасників: контроль бізнес- та суспільного простору та ресурсів здійснюється через інсорсинговий тип інтеграції з елементами аутсорсингу, себто за рахунок забезпечення певного рівня цілісності, всебічності та істинності взаємозв'язків у межах ЛСВ.

Подальше пожвавлення конкурентної боротьби, формування міжнародної економіки та глобалізація суспільно-політичного простору, прискорення змін та ускладнення навколиш-

Таблиця 1

Модель опису процесів самоорганізації соціальних систем

	Сектор 1	Сектор 2	Сектор 3	Сектор 4	Сектор 5	Сектор 6	Сектор 7	Сектор 8	Сектор 9
Тип зовнішнього середовища	Повторення	Стабільний	Звичайний	Розширений	Змінний	Швидко-змінний	Непостійний	Непередбачувальний	Неочікуваний
Тип інтеграції	Инсорсинговий		Аутсорсинговий		Віртуальний				
Організаційна форма інтеграції	Концерн	Концерн	Виробничий холдинг	Корпорація	Інвестиційний холдинг	Фінансово-промислова група	Консорціум	Стратегічний альянс	Організація без меж
Домінуючі відносини	Виробничі, відносини власності		Техніко-економічні		Соціальні				
Організаційна структура	Лінійна	Лінійно-функціон.	Дивізійна	Матрично-проектна	Матрично-функціон.	Ринково-стратегічна	Множинна	Адаптивна	Мережева
Ступінь формалізації зв'язків	Жорстка регламентація, формальні зв'язки	Напівжорстка регламентація зв'язків	Помірна регламентація зв'язків	Помірна регламентація з використанням неформальних зв'язків	М'яка регламентація з неформальними зв'язками	Більшість неформальних зв'язків за незначної регламентації	Мінімальна регламентація та неформальні зв'язки	Творча діяльність з мін. Регламентацією зв'язків	Творча діяльність без регламентації
Рівень автономії	Менше 10%		10-50%		51-70%		Більше 70%		
Ступінь відкритості	Внутрішня замкненість	Виробничі зв'язки за жорстким регламентом	Виробничі зв'язки за змінним регламентом	Обмежене співробітн. із зовнішнім середовищем	Співробітництво із зовнішнім серед-м	Масштабне співробітництво із зовнішнім серед-м	Різноманітні зовнішні зв'язки	Партнерська діяльність з іншими організаціями	Мережева організація. Неформ. структура
Ступінь використання неформальних зв'язків	Формальні зв'язки	Формальні зв'язки, що змінюються	Формальні зв'язки з викор. неформ. к-тів	Функціонально орієнтовні зв'язки	Змішані зв'язки з обмеженою формалізацією	Поєднання форм. та неформ. зв'язків	Вільні зв'язки	Неформальна зована	Неформальна зована
Кадровий потенціал	Орієнтація на минулий досвід	Збереження організаційних центрів	Спрямування до реакції на зміни	Вміння вирішувати організаційні проблеми	Професійна майстерність	Схильність до ризику	Вміння вирішувати стратегічні проблеми	Стратегічне мислення	Творчий пошук

нього середовища зумовлюють усвідомлення обмеженості екстенсивного розвитку та необхідність координації дій багатьох учасників соціальної системи. Виникає нагальна потреба в більш тісній співпраці, партнерстві, переході до використання партнерських конкурентних переваг. Саме з появою нового елемента продуктивних сил, інформації та знання, закінчується «епоха конгломератів» та починається бурхливий розвиток інтегрованих форм, в яких домінують організаційно-економічні відносини (транснаціональні корпорації з матричними організаційними структурами) та стратегічне управління, децентралізована система управління, неформальні стосунки, механізми мотивації самодіяльності. Такі структури спрямовані на створення власного бізнес- та суспільного простору, контроль взаємозв'язків через аутсорсинговий тип інтеграції за рахунок забезпечення вищого рівня цілісності, всебічності та істинності взаємозв'язків у межах простору ЛСВ.

Глобалізація та лібералізація ринків, міжнародний характер конкурентної боротьби (сектори 7–9) зумовлюють перехід до «організацій без жорстких меж», урахування всіх процесів суспільного відтворення. Тому великі суспільні системи з елементами ієрархії взагалі стають не здатними адекватно та своєчасно реагувати на зміни в навколишньому середовищі, а отже, для свого самозбереження та розвитку вони стають невід'ємною частиною цього середовища, заперечують власні межі (злиття із соціально-економічним та суспільно-політичним простором суспільного відтворення – віртуальний тип інтеграції), мають тенденцію перетворення у мережу. Саме у цьому й полягає зміст процесу створення «організацій без меж»: на рівні організацій – створення договірних об'єднань – консорціуми, альянси (сектори 7–8) тощо, а на рівні суспільства, соціальних систем та всередині крупних організацій – виникнення мережевих або сітьових структур (сектор 9), що базуються на *суб'єктності та творчій співпраці* їх учасників, тобто використовують переваги партнерських взаємозв'язків для гармонізації взаємодії в процесі суспільного відтворення.

Таке бачення дає нам не лише можливість розгляду та опису зовнішніх процесів, що мають місце на поверхні соціальної системи та зумовлюються лише впливом зовнішнього середовища. Поза увагою не залишаються питання: звідки беруться нові учасники з необхідними властивостями, де знаходиться джерело постійного генерування та прискорення руху зовнішнього середовища, що прецизніше не зводиться до плоских формально-логічних міркувань стосовно значення конкуренції або «тяжіння будь-якої системи до хаосу» тощо.

У запропонованій *Моделі* всебічно розглядається взаємозв'язок внутрішніх чинників та зовнішніх умов розвитку соціальної системи, тобто практично цілком використовується розу-

міння розширеного суспільного відтворення як гармонійно врівноважених та узгоджених, базованих на раціональних засадах процесів виробництва-споживання, соціалізації, суспільного та індивідуального життя etc.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Проведений теоретико-методологічний пошук дає нам змогу визначити, що сучасні позитивістські та формально-логічні методи дослідження спрямовані на перманентний пошук властивостей-ознак-критеріїв самоорганізації соціальних систем різних рівнів – від ускладнення, збільшення, розширення до критеріїв системності, емерджентності, складності організаційної структури, інноваційності як постійного оновлення тощо.

На наше переконання, лише в розумінні су-перечливості процесів самоорганізації та самоуправління суспільства, суспільного відтворення загалом, світового, загальнонаціонального та регіонального розвитку зокрема, у тому числі формування та розвитку відповідної еліти, процеси самоорганізації будуть доведені до рівня *всезагальної суспільної форми руху в процесі діяльності для досягнення рухливої форми очікуваного результату* – моделі «інакше можливого». Тільки так вони зможуть розкрити свою сутність та отримати своє природне місце в системі розвитку всезагальних суспільних взаємозв'язків людини-людей-людства.

Нове *суб'єкт-суб'єктне суспільне відношення* дає ключ до розуміння процесів самоорганізації як переходу від одиничного, абстрактного до всезагального через загальне як певний рівень цілісності, всебічності та істинності, себто гармонійності взаємозв'язків *людина-люди-людство*. Так завдяки *діяльності кожного-самодіяльності багатьох-творчості всіх* постає міжнародна суспільність як властивість *мережовості* в процесі *мережування* та форматі *мережива*. Тому поступово до основних функцій еліти як складника системи управління, крім примусової (суб'єкт-об'єктної) адаптації, до змін зовнішнього середовища та суто зовнішньої інтеграції у внутрішнє середовище нових елементів (геополітика) відносять *соціалізацію, людинотворення*: перехід від *виробництва речей до виробництва ідей*, а потім – *продукування людей*. Так постає дійсне людство як суспільність дійсних людей-творців, в якій **кожен-багато-всі й є елітою**.

На національному та регіональному рівнях саме заперечення суб'єкт-об'єктних відносин, розуміння необхідності скасування меж суспільних форм організації діяльності, перехід від інсорсингового до аутсорсингового типу зв'язку та далі до віртуальної інтеграції соціальної системи є ілюстрацією сучасного розвитку та процесів самоорганізації також у напрямі *мережування*, скасування наявних меж, актуалізації властивості *мережовості* та виникнення *мережива як організаційної форми процесів самоорганізації*.

Саме ці процеси знаходять зовнішній прояв у значних темпах розвитку т. зв. мережевих соціальних систем та «сітьових» структур, які за рахунок сучасних технологій перетворення, обробки та транслювання інформації, обміну здобутим знанням та досвідом пізнання поступово витісняють старі економічні, соціальні, політичні утворення суспільного життя у цілому.

Методологічне підґрунтя *Моделі опису процесів самоорганізації соціальних систем*, в якій відтворюються динаміка, ритміка та архітектура процесів самоорганізації, стає основою відповідних інструментів управління суспільними системами та суспільним розвитком загалом, відповідних методичних підходів щодо їх застосування. *Модель опису процесів самоор-*

ганізації соціальних систем легко адаптується до рівня *Моделі управління суспільним розвитком*.

На базі запропонованої *Моделі* рекомендовано **власний підхід** до розроблення *стратегії розвитку соціальної системи*, який забезпечує діагностику системи управління на основі зацікавленості суб'єктів соціальної системи, розвиток на основі погодження цілей усіх учасників відповідно до умов зовнішнього середовища та належний рівень контролю над процесами самоорганізації через низку параметрів та показників організаційно-економічного механізму самоорганізації.

Це потребує подальшого вдосконалення та практичного застосування.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Ансофф И. Новая стратегия; пер. с англ. под ред. Ю.Н. Каптуревского. СПб.: Питер, 1999. 416 с.
2. Батищев Г.С. Неисчерпаемые возможности и границы применения категории деятельности. *Деятельность: теория, методология, проблемы*. М., 1990. С. 2335.
3. Босенко В.А. Воспитать воспитателя. Заметки по философским вопросам педагогики и педагогическим проблемам философии. К.: Всеукраинский союз рабочих, 2004. 352 с.
4. Босенко В.А. Всеобщая теория развития. К., 2001. 470 с.
5. Болотов С.П. Развитие управления – фактор обновления. Сыктывкар: Коми книжное издательство. 1991. 197 с.
6. Вебер М. Избранное. Образование общества; пер. с нем. М.: Юрист, 1994. 704 с. (Лики культуры).
7. Герасимчук В.Г. Развитие підприємства: діагностика, стратегія, ефективність: монографія. К.: Вища шк., 1995. 265 с.
8. Друкер П.Ф. Эпоха разрыва: ориентиры для нашего меняющегося общества; пер. с англ. М.: Вильямс, 2007. 336 с.
9. Злотина М.Л. Диалектика; отв. ред. Ю.А. Мелков. Киев: ПАРАПАН, 2008. 264 с.
10. Иванов В.П. Человеческая деятельность – познание – искусство. К.: Наукова думка, 1977. 251 с.
11. Ильенков Э.В. Об идолах и идеалах. М.: Наука, 1968. 319 с.
12. Иноземцев В.Л. Пределы «догоняющего» развития. М.: Экономика, 2000. 295 с.
13. Канарский А.С. Диалектика эстетического процесса. Киев, 2008. 380 с.
14. Лифшиц М. В мире эстетики: статьи 1969–1981 гг. М.: Изобраз. искусство, 1985. 317 с.
15. Новіков Б.В. Двадцать шесть тезисов об управлении и власти. *Сучасні проблеми управління: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 26–27 листопада 2009 р.)*. К.: НТУУ «КПІ», 2009. С. 82–84.
16. Новіков Б.В. Творчість як спосіб здійснення гуманізму. К.: НТУУ «КПІ», 1998. 310 с.
17. Науменко Л.К. Материализм и постмодернизм. *Матеріалізм та емпіріокритицизм – шедевр світової філософської думки: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (27–28 листопада 2008 р.)*. К.: НТУУ «КПІ», 2008. С. 159–160.
18. Портер М. Международная конкуренция. М.: Международные отношения, 1993. 896 с.
19. Тоффлер Э. Шок будущего; пер. с англ. М.: АСТ, 2001. – 560 с.
20. Турен А. Возвращений человека действующего. Очерк социологии. М.: Научный мир, 1998. 204 с.
21. Управління у сфері освіти і науки як фактор забезпечення сталого розвитку держави та регіонів: монографія / С.О. Тульчинська, А.А. Мельниченко, О.А. Акімова. К.: Едельвейс, 2012. 352 с.
22. Хакен Г. Синергетика. Иерархии неустойчивости в самоорганизующихся системах и устройствах. М.: Мир, 1985. 236 с.
23. Goold M., Campbell, A. and Alexander M., *Corporate-Level Strategy*, John Wiley & Sons, Inc., New York, 1984.
24. Porter M.E., 'Competition in Global Industries: A Conceptual Framework', in Porter M.E., ed., *Competition in Global Industries*, Harvard Business School Press, 1986, p. 56.
25. Prahalad C.K. Doz Y.L. *The Multi-national Mission: Balancing Local Demands and Global Vision*, The free Press, N.Y, 1996.